

บทที่ 4

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อศึกษามารดา 2 กลุ่ม ที่มีรูปแบบของเวลาในการทำงานที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มของมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน จำนวน 30 คน และกลุ่มของมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดิน จำนวน 30 คน

เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของ คะแนนปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารก ปริมาณเวลาที่ใช้ในการเลี้ยงดูทารก และพัฒนาการโดยรวมของทารก ระหว่างมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดิน นอกจากนี้ได้ทำการศึกษาความสัมพันธ์ของคะแนนปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารก ปริมาณเวลาที่ใช้ในการเลี้ยงดูทารก และพัฒนาการโดยรวมของทารก โดยได้ทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่มารดาเป็นพนักงานของบริษัทการบินไทย จำกัด มหาชน มีบุตรคนแรกอายุ 7 - 18 เดือน และมีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ ข้อที่ 1 การวิจัยเพื่อเปรียบเทียบ คะแนนปฏิสัมพันธ์โดยรวมของมารดาที่แสดงต่อทารก ระหว่างมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติงานตามเวลาปกติ

ผลจากการวิจัยแสดงให้เห็นว่าคะแนนปฏิสัมพันธ์โดยรวมที่มารดาแสดงต่อทารก ระหว่างมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดิน *ไม่มีความแตกต่างกัน* ซึ่งแสดงให้เห็นว่า รูปแบบของเวลาในการทำงานที่แตกต่างกันของมารดาทั้ง 2 กลุ่ม *ไม่มีผลต่อปฏิสัมพันธ์โดยรวมที่มารดาแสดงต่อทารก*

ในปัจจุบันรูปแบบเวลาในการทำงานที่แตกต่างกันของมารดาทั้ง 2 กลุ่ม *ไม่ได้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน* จนถึงกับทำให้ทารกขาดการเลี้ยงดูจากมารดา ถึงแม้จะดูเหมือนว่า มารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินจะมีเวลาไม่เพียงพอในการเลี้ยงดูทารก แต่ในความเป็นจริงแล้วมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินได้มีการปรับรูปแบบเวลาในการทำงานของตน เพื่อให้มีเวลาในการเลี้ยงดูทารกอย่างเพียงพอ โดยทางแผนก QV ที่ควบคุมพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินนั้น ได้มีการจัดแบ่งกลุ่มของพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อแบ่งเส้นทางในการปฏิบัติงาน ดังนี้

AHY : คือพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่ปฏิบัติงานในชั้นประหยัด ซึ่งปฏิบัติงานสำหรับสายภายในประเทศ ภาคพื้นเอเชีย และออสเตรเลีย

AHR : คือพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่ปฏิบัติงานในชั้นธุรกิจและในชั้นประหยัด ซึ่งปฏิบัติงานสำหรับสายภายในประเทศ ภาคพื้นเอเชีย และออสเตรเลีย

AHE : คือพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่ปฏิบัติงานในชั้นธุรกิจและในชั้นประหยัด ซึ่งปฏิบัติงานสำหรับสายภายในประเทศ ภูมิภาคพื้นเอเชีย ยุโรป ออสเตรเลีย และอเมริกา

AHF : คือพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่ปฏิบัติงานในชั้นพิเศษ ซึ่งปฏิบัติงานสำหรับสายเอเชีย ยุโรป ออสเตรเลีย และอเมริกา

โดยมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน สามารถขอแลกเปลี่ยนเส้นทางการปฏิบัติงานจากเส้นทางที่ยาว ต้องปฏิบัติงานเป็นเวลาหลายวัน เช่น เส้นทางไปทวีปยุโรปหรือทวีปอเมริกา มาเป็นเส้นทางที่สั้นกว่าใช้เวลาน้อยกว่า เช่น เส้นทางภายในประเทศหรือภาคพื้นเอเชีย ทำให้ได้กลับบ้านมากขึ้น ทั้งยังสามารถขอเปลี่ยนตารางการบินของตนเพื่อให้ได้วันหยุดหรือเวลากลับบ้านให้เร็วขึ้น (กฎเกณฑ์ในการขอเปลี่ยนตารางการบินนั้น ขึ้นอยู่กับความเห็นตามความเหมาะสมของแผนก OD (Crew movement)) จึงทำให้มีเวลาอยู่กับทารกมากขึ้น

นอกจากนี้ทางแผนก QV ได้จัดโปรแกรมฝึกอบรมพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินอยู่เสมอ เพื่อให้ตระหนักถึงบทบาทในด้านต่าง ๆ ของตน ซึ่งรวมถึงบทบาทต่อครอบครัวด้วย และยังได้จัดโปรแกรมฝึกอบรมสำหรับพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่จะกลับมาปฏิบัติงาน หลังจากลาคลอดและลาเลี้ยงบุตร (Post mother) เพื่อฟื้นฟูประสิทธิภาพในการทำงานและมีการสอนจิตวิทยาในการเลี้ยงดูบุตร สำหรับมารดาที่เพิ่งกลับมาปฏิบัติงานตามปกติอีกด้วย

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว สาเหตุที่ทำให้คะแนนปฏิสัมพันธ์โดยรวมของมารดาทั้ง 2 กลุ่มไม่แตกต่างกัน เนื่องจากในงานวิจัยนี้ไม่สามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวได้แก่

1. ลักษณะของตัวมารดา
2. ลักษณะของทารก
3. การสนับสนุนจากบิดา
4. การสนับสนุนจากครอบครัว

สำหรับรายละเอียดของปัจจัยที่ส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ระบุไว้ในบทที่ 1 หน้า 11 - 15 การที่ไม่สามารถควบคุมปัจจัยเหล่านี้ได้ เนื่องจากขอบเขตที่ค่อนข้างจำกัดในการหากลุ่มตัวอย่าง โดยมารดาซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างจะต้องเป็นพนักงานประจำของบริษัทการบินไทย จำกัด มหาชน อายุ 27 - 40 ปี มีบุตรคนแรกอายุ 7 - 18 เดือน ทารกคลอดตามกำหนด ตัวมารดาและทารกต้องมีสุขภาพ สมบูรณ์ ไม่มีรายงานว่ามีมารดาเป็นโรคหัดหัดหรือหัดหัด และแม่เมื่อทางผู้วิจัยได้รายชื่อพนักงานหญิงเหล่านั้นมา ก็ไม่ใช่ว่าทุกคนจะให้ความร่วมมือ ประกอบกับการวิจัยต้องใช้กลุ่มตัวอย่างอย่างน้อย กลุ่มละ 30 คู่ (กลุ่มของมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินและทารก 30 คู่ และกลุ่มของมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินและทารก 30 คู่) กลุ่มตัวอย่างที่ได้จึงเป็นกลุ่มของพนักงาน ซึ่งมีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในบทที่ 2 เท่านั้น

นอกจากนี้ ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกนั้น ไม่ว่าจะเป็ความพร้อมของทารกก่อนที่มารดาจะสอน สัมพันธภาพในการสมรส หรือความสัมพันธ์ในครอบครัว เป็นข้อมูลที่ได้จากการรายงานจากมารดาแต่เพียงผู้เดียว และในการประเมินปฏิสัมพันธ์ของมารดาที่แสดงต่อทารกนั้น ผู้วิจัยใช้เวลาอยู่กับมารดา - ทารกแต่ละคู่ไม่นานนัก จึงไม่ทราบได้ว่าแท้จริงแล้ว ทารกมีความพร้อมเพียงใดขณะทำการประเมิน รวมทั้งไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าสัมพันธภาพในการสมรส หรือความสัมพันธ์ในครอบครัวของกลุ่มตัวอย่างเป็นเช่นไร ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ของมารดาที่แสดงต่อทารกทั้งสิ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้มารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน มีปฏิสัมพันธ์โดยรวมที่แสดงต่อทารกไม่แตกต่างกับมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดิน ซึ่งปฏิบัติตามตามเวลาปกติ

อย่างไรก็ตามเมื่อแยกพิจารณาพฤติกรรมย่อยบางด้านของปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารก จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมย่อยบางด้านของมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินจะแตกต่างกับพฤติกรรมย่อยบางด้านของมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดิน ซึ่งได้แสดงตารางและการอธิบายรายละเอียดไว้ในภาคผนวก จ

วัตถุประสงค์ ข้อที่ 2 การเปรียบเทียบปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก ระหว่างมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินและมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติตามตามเวลาปกติ

ผลการวิจัยเปรียบเทียบความแตกต่างของปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารกพบว่า ปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารกของมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน ไม่แตกต่างกับปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารกของมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติตามตามเวลาปกติ

โดยกลุ่มของมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินใช้เวลาในการเลี้ยงดูทารก โดยเฉลี่ย 38.90 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และกลุ่มของมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินใช้เวลาในการเลี้ยงดูทารก โดยเฉลี่ย 38.10 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

ในระยะหนึ่งเดือน ถึงแม้ว่ามารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินต้องปฏิบัติงาน ซึ่งในบางครั้งไม่ได้กลับบ้านเป็นเวลานานเพื่อเลี้ยงดูทารก แต่เมื่อกลับมาแล้วมักจะได้รับวันหยุดต่อกันหลายวัน และเมื่อมีวันหยุด มารดาในกลุ่มนี้ก็จะใช้เวลาที่มีอยู่กับทารกแทบจะตลอดเวลา ในบางครั้งก็ไปปฏิบัติงานเช้ากลับเย็นในวันเดียวกัน หรือไปตอนเย็นวันนี้แล้วกลับเช้าของอีกวัน ทำให้มีเวลาพอที่จะเลี้ยงดูทารก และโดยส่วนมากพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินที่มีบุตรอายุน้อย ๆ ก็มักจะแลกเที่ยวบินเพื่อให้ได้วันหยุดหรือเวลาในการอยู่กับทารกมากที่สุด ดังนั้น หลังจากการใช้เวลาในการพักผ่อนและ

ทำธุระส่วนตัวแล้วมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินจึงมีเวลาเหลือเพียงพอในการเลี้ยงดูทารก ไม่แตกต่างจากมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติงานตามเวลาปกติ

วัตถุประสงค์ ข้อที่ 3 การเปรียบเทียบพัฒนาการโดยรวมของทารก ระหว่างมารดาที่เป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินและมารดาที่เป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติงานตามเวลาปกติ

ผลจากการวิจัยเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของพัฒนาการโดยรวมของทารก ระหว่างทารกที่มารดาเป็นพนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน และทารกที่มารดาเป็นพนักงานภาคพื้นดินซึ่งปฏิบัติงานตามเวลาปกตินั้นพบว่า *ไม่แตกต่างกัน* คือ ทารกทุกคนของมารดาทั้ง 2 กลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 100 มีพัฒนาการ โดยรวมในระดับปกติจากการประเมิน โดยแบบวัด Denver II

จากการเปรียบเทียบพัฒนาการ โดยรวมแสดงให้เห็นว่า รูปแบบของเวลาในการทำงานที่แตกต่างกันของมารดาไม่มีผลต่อพัฒนาการ โดยรวมของทารก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะรูปแบบของเวลาในการทำงานของมารดาทั้ง 2 กลุ่ม ไม่ได้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ดังที่อภิปรายมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่สนับสนุนเกี่ยวกับ การทำงานของมารดาว่าไม่ได้มีผลต่อพัฒนาการโดยรวมของบุตร ดังงานวิจัยของ Harvey (1999) ที่ศึกษาเกี่ยวกับมารดาและพัฒนาการของบุตร พบว่า สถานภาพในการทำงานของมารดา เวลา และความต่อเนื่องในการทำงานของมารดา ไม่มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของบุตร เวลาในการทำงานที่มากขึ้นของมารดา มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางพุทธิปัญญาที่ต่ำกว่าปกติเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และจากการวิจัยของ Gottfried et al., (1999) ที่ทำการศึกษาในเรื่องการทำงานของมารดากับผลกระทบต่อพัฒนาการของบุตรพบว่า ถึงแม้มารดาจะทำงานนอกบ้านแต่มารดายังคงรับผิดชอบต่องานบ้าน และการเลี้ยงดูบุตรเท่าเดิม อย่างไรก็ตามแม้ว่าการทำงานนอกบ้าน จะเป็นการเพิ่มภาระแก่ตัวมารดาขึ้นแต่การทำงานของมารดาก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการของบุตร ทั้งยังพบว่าเด็กที่มารดาต้องทำงานนอกบ้าน มีแนวโน้มที่จะยึดติดกับภาพความคิดเกี่ยวกับบทบาทของหญิงและชาย (Sex stereotyped) น้อยกว่าเด็กที่มารดาเป็นแม่บ้านด้วย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 4 การวิจัยเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของคะแนนปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารก พัฒนาการโดยรวมของทารก และปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก

เนื่องจากพัฒนาการโดยรวมของทารกทั้ง 60 คน *ไม่แตกต่างกัน* คือ พัฒนาการอยู่ในระดับปกติ ดังนั้น การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติสำหรับการวิจัยนี้ จึงทำได้เพียงหาความสัมพันธ์ของคะแนนปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารกและปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารกซึ่งผลจากการหาความสัมพันธ์ โดย Pearson's correlation แสดงให้เห็นว่าคะแนนปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารกไม่มีความสัมพันธ์กับปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าคะแนนปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารก ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณเวลาในการเลี้ยงดูทารก งานวิจัยพบว่ามารดาที่ทำงานนอกบ้านเพิ่มขึ้นจากปี 1950 ถึง 70% ในประเทศสหรัฐอเมริกา (Yale Bush Center, 1965) จึงเป็นที่สนใจว่า มารดาเหล่านี้จะใช้เวลาที่เหลือในการเลี้ยงดูทารกได้อย่างดีหรือไม่ แตกต่างจากมารดาที่เป็นแม่บ้านอย่างไร ซึ่งพบว่าการทำงานของมารดามีผลกระทบเพียงเล็กน้อย ต่อพัฒนาการของบุตร (Harvey, 1999) และจากงานวิจัยของ Caruso 1996 พบว่า มารดาที่ทำงานนอกบ้านและมารดาที่เป็นแม่บ้าน มีคะแนนปฏิสัมพันธ์กับทารกไม่แตกต่างกัน ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยนี้ และจากงานวิจัยที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่ามีปัจจัยอื่น ๆ นอกเหนือจากปริมาณเวลาที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารก ดังจะเสนอต่อไปนี้

1. การปรับตัวและความพึงพอใจของมารดาในการทำงาน มารดาที่สามารถปรับตัวในการทำงาน ได้ดีกว่าจะมีความไวต่อความรู้สึกของทารกได้ดีกว่า เมื่อเทียบกับมารดาที่ไม่มีความสุขในการทำงาน หากมารดาต้องการที่จะทำงานและ ได้ทำงานที่ตนพอใจ จะสามารถปฏิบัติงานเป็นอย่างดีทั้งที่บ้านและที่ทำงาน แต่ถ้ามารดาไม่ได้มีความต้องการที่จะทำงาน แต่ต้องทำเพราะสถานะเศรษฐกิจบังคับ ก็จะส่งผลในทางตรงกันข้าม (Pistrang, 1984; Alvarez, 1985; Demeis, Hock, & McBride, 1986) และปัจจัยที่จะมีผลกระทบต่อทารกมากที่สุด คือ การที่มารดาต้องทำงานนอกบ้าน ประกอบกับการมีความสนใจห่วงใยต่อทารกในระดับต่ำ ซึ่งมักจะส่งผลให้มารดาและทารกมีความผูกพันแบบไม่มั่นคง (Insecure attachment) แต่หากมารดาเป็นผู้สนใจ ห่วงใย ไวต่อความรู้สึกและการตอบสนองต่อความต้องการทางอารมณ์ของทารก แม้จะต้องทำงานนอกบ้านด้วย ก็ไม่ก่อให้เกิดปัญหาต่อความสัมพันธ์กับทารกแต่อย่างใด (Benn, 1986)

2. ปัจจัยสำคัญต่อมาที่มีอิทธิพลต่อปฏิสัมพันธ์ของมารดาที่แสดงต่อทารกนั้น คือ คู่สมรสหรือสามี หากมารดาต้องรับภาระทั้งในบ้านและนอกบ้าน แต่ได้รับการสนับสนุนที่ดีจากสามี ก็จะส่งผลให้เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างมารดา - ทารก คุณภาพของสถานภาพในการสมรสนั้นมีผลกระทบต่อทารกที่เกิดมาเป็นอย่างยิ่ง โดยครอบครัวที่มีคุณภาพในสถานภาพการสมรส จะก่อให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นและความรู้สึกที่ดีต่อทารก และยังได้รับการสนับสนุนจากสามีด้วยแล้ว ยิ่งทำให้เกิดความสามารถในการแสดงบทบาทของมารดาในระยะยาว สำหรับสามีที่มีความพึงพอใจในสภาพสมรสจะเชื่อมโยงกับทัศนคติทางบวกต่อบทบาทในครอบครัว มีการใช้เวลากับทารกมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลในทางที่ดีต่อความสัมพันธ์ของมารดา - ทารกด้วย (Sawin & Parke, 1979) ในขณะเดียวกันการให้ความสนใจและการให้ความรักแก่ทารกของผู้เป็นภรรยา จะเป็นตัวกระตุ้นให้สามีมีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูทารกมากขึ้น

3. การสนับสนุนที่ดีจากสมาชิกในครอบครัวจะก่อให้เกิดสัมพันธภาพอันดีภายในครอบครัวนั้น และส่งผลในทางบวกโดยตรงต่อทั้งมารดาและทารก คุณภาพในการเลี้ยงดูทารกนั้น ส่วนหนึ่งได้

รับอิทธิพลมาจากสมาชิกในครอบครัว ทั้ง โดยทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะปู่ย่าหรือตายาย ดังที่กล่าวมาตั้งแต่บทที่ 1 ครอบครัวแต่ละครอบครัวมีพื้นฐานที่แตกต่างกัน บ้างเป็นครอบครัวเดี่ยว บ้างเป็นครอบครัวขยาย บางครอบครัวแม้ปู่ย่าตายายจะยังมีชีวิตอยู่ แต่ไม่ได้ใช้เวลากับครอบครัว ซึ่งเพราะยังต้องทำงานหรืออาศัยอยู่คนละบ้าน อาจทำได้เพียงการเยี่ยมเยียนและดูแลเป็นครั้งคราว หากแต่ครอบครัวที่มีปู่ย่าหรือตายายอาศัยอยู่ด้วยและใช้เวลาในการเลี้ยงดูสร้างความสัมพันธ์กับทารก ปู่ย่าตายาย ก็จะสามารถทำหน้าที่เสริมบทบาทการเป็นบิดามารดาของทารก ทั้งยังเป็นผู้ที่บิดามารดาของทารก มีความยินดีและเต็มใจอยู่แล้วที่จะให้เลี้ยงดูทารกสืบไป และถือเป็นสิ่งที่มีค่ามาก สำหรับคู่สมรสที่ได้บุคคลซึ่งเป็นบุพการีมาเลี้ยงดูทารกที่เป็นสายเลือดเดียวกัน นอกจากนี้ผู้เป็นปู่ย่าตายายสามารถเสริมหลักเกณฑ์และรายละเอียดต่าง ๆ ในการเลี้ยงดูทารกให้แก่คู่สมรสได้ (Levitt, Weber, & Clark 1986; Stevens, 1988, McLoyd, 1990) และจากการวิจัยพบว่า มารดาวัยรุ่นที่ต้องเลี้ยงดูทารกเพียงลำพังจะทำโทษทารกน้อยลง ถ้ามียายอยู่ด้วยในขณะนั้น (McLoyd, 1990)

4. บุคลิกภาพของตัวมารดาเองนั้น ก็มีผลต่อปฏิสัมพันธ์ที่แสดงต่อทารก หรือบทบาทที่ดีต่อครอบครัวโดยผู้หญิงที่มีความเห็นคุณค่าในตนเอง (self-esteem) ในระดับสูง และไม่เอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Non-egocentric) คือไม่ได้มุ่งทำทุกอย่างเพื่อสนองความต้องการของตนเอง จะแสดงความรัก ความเอาใจใส่ ห่วงใยและดูแลบุตรของตนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้มีงานวิจัยพบว่า ผู้หญิงที่มีบุตรเมื่ออายุมากจะมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อการเลี้ยงดูบุตร และพึงพอใจต่อบทบาทของความเป็นมารดาสูงกว่าเมื่อเทียบกับผู้หญิงที่มีบุตรขณะอายุน้อย ทั้งยังมีความมั่นใจในทักษะความสามารถของตน และสร้างปฏิสัมพันธ์กับทารกได้ประสบผลสำเร็จมากกว่าเมื่อเทียบกับมารดาที่อายุน้อย (Ragozin, Bashan, Crnic, Greenberg, & Robinson, 1982; Feldman & Nash, 1986; Parke & Tinsley, 1987) นอกจากนี้ยังมีรายงานเปรียบเทียบบทบาทของบิดาและมารดา ว่าการที่ผู้ชายจะสนใจบทบาทของความเป็นบิดานั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคม เช่น สถานภาพสมรส หน้าที่การงาน การยอมรับของสังคม แต่สำหรับผู้หญิง การสร้างบทบาทของความเป็นมารดาไม่เกี่ยวข้องกันกับปัจจัยอื่นใดนอกจากตัวของมารดาเอง เช่น ผู้หญิงที่มีการเห็นคุณค่าของตนเองในระดับต่ำ หรือเป็นผู้มีบุคลิกหูดุซึมเศร้า มักจะเป็นผู้ที่ไม่พึงพอใจต่อบทบาทการเป็นมารดาของตน (Belsky, 1984; Feldman & Nash, 1986; Fleming, Ruble, Flett, & Shaul, 1988)

5. บุคลิกภาพของทารก บุคลิกที่แตกต่างกันของทารกมีส่วนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมารดา - ทารกแตกต่างกัน พื้นฐานอารมณ์ที่แตกต่างกันซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของทารกแต่ละคน ทำให้ทารกบางคนเป็นเด็กเลี้ยงง่าย (Easy child) คือสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าใหม่ ๆ ได้ดี สามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ใหม่ ๆ หรือปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ดี อารมณ์ดี มีลักษณะเป็นมิตร แต่สำหรับทารกบางคนเป็นเด็กเลี้ยงยาก (Difficult child) คือมักจะตอบสนองต่อสิ่งเร้าใหม่ ด้วยการถอยหนี ปรับตัวต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ยาก ไม่ร่าเริง อารมณ์ไม่ดี มีลักษณะไม่เป็นมิตร ร้องไห้

งอแง คู้ไม่ค่อยมีความสุข และสุดท้ายคือ ทารกบางคนเป็นเด็กปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ช้า เป็นเด็กที่อยู่หนึ่งไม่ค่อยเคลื่อนไหว (ยูวดี, 2539) นอกจากนี้ ทารกบางคนอาจจะมีบุคลิกภาพต่าง ๆ ที่ผสมผสานกัน ไม่ชัดเจน หรือทารกกลุ่มเดียวกันก็อาจแสดงบุคลิกที่เด่นต่างกัน เช่น ทารกบางคนอารมณ์ดี ทารกบางคนปรับตัวได้ง่าย ๆ แต่ยังเป็นที่ยังสงสัยอยู่ว่า การที่ทารกมีบุคลิกภาพต่างกันนั้น เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด หรือเนื่องมาจากสภาพแวดล้อม (Lamb, 1981)

กล่าวโดยสรุปคือ เมื่อปริมาณเวลาไม่ได้มีความสัมพันธ์ต่อปฏิสัมพันธ์ที่มารดาแสดงต่อทารกแล้ว แต่ปัจจัยอื่นที่อาจมีผลต่อปฏิสัมพันธ์ของมารดาที่ทำงานนอกบ้านนั้น คือ

1. การปรับตัวและความพึงพอใจในการทำงาน
2. คู่สมรสหรือสามี
3. การสนับสนุนทางครอบครัว
4. บุคลิกภาพของตัวมารดา
5. บุคลิกภาพของทารก